

SIYASAL İKTİDAR ve ÜNİVERSİTELER

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Özet

Topluşsal ilişkilerin biçimlenmesinde ve toplumun temel değerlerinin oluşumunda üniversitelerin sağladığı bilgi ve düşünce birikiminin önemli bir yeri bulunduğu kuşku yoktur. Üniversitelerin bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmelerinde özerk, bağımsız olmaları ve bilimsel özgürlüğe yer tanıyan koşullara sahip olmaları esastır.

Bu da öncelikle siyasal iktidarın demokratik ve bilime saygılı bir temelde yapılmış olmasıyla bağlantılıdır. Ancak sorun, bu çerçeveye sınırlı değildir. Üniversitenin aranan bu koşullara sahip

olması, giderek önemli bir yönüyle de üniversitelerle birlikte, mevcut siyasal yapıyı derinden etkileyen koşullarla ilişkilenebilir. Küresel ölçekte demokrasi dışı ve değişik biçimlerde müdahaleci bir tür imparatorluk yapılanmasının hüküm sürdüğü dünyamızda, demokratik ve özerk bir bilimsel yaşamı ayakta tutmanın güçlükleri vardır. Bu nedendir ki sorunun çözümü, ister istemez üniversitelerle birlikte siyasal iktidarın toplumda ve ayrıca küresel ölçekte var olan güç odakları karşısındaki bağımsızlığı sorununu da gündeme getirmektedir

Siyasal iktidar ve üniversiteler arasında çok yönlü ve yakın ilişkiler bulunmakta-

dır. Üniversiteler, toplumsal yapı içinde düşünce oluşumunu ve bilgi birikimini sağlayan en üst kurumlardır. Siyasal iktidarın niteliğinin ve eğilimlerinin belirlenmesinde de toplumda mevcut düşünce ve bilgi düzeyinin ve bu düzeye anlam kazandıran niteliksel unsurların temel nitelikte önem taşıdığı kuşku yoktur.

Bilimin ve bilginin belirleyiciliğinin tüm koşullarda değişmez bir veri olduğu tartışılmaz. Ancak, bilimin ve bilginin üzerinde temellendiği temel yönelimin genel doğrultusuna bağlı olarak, bu belirleyiciliğin değişik yönlerde ve anlamlarda tezahürünün kaçınılmaz olduğu da unutulmamalıdır. Nazi

Almanya'sında söz sahibi olan, Hitler'in kadrosunu oluşturan insanların büyük bir bölümü de, özellikle teknoloji ve fen bilimleri alanlarında yetkin konumdaydılar, belli anlamlarda üst düzeyde eğitim ve öğrenim görmüşlerdi, parlak diplomalara sahiptiler. Günümüzde somutlaşmakta olan küresel imparatorluğun zirvelerinde (IMF, Dünya Bankası, CFR, Federal Rezerv...) bulunanlar bakımından da farklı bir durumun söz konusu olduğu söylenemez. Bir toplumu kendi emelleri doğrultusunda biçimlendirmek ve yönlendirmek isteyen güçlerin öncelikli hedeflerinden birisi, o toplumda egemen olan iktidar yapısının temel belirleyicilerinden birisi olarak üniversiteler olmaktadır. Dolayısıyla üniversiteler, siyasal iktidarın ve toplumun yapılanmasında önde gelen unsurlardan birisi oldukları gibi, üniversitelerin düzeyini ve niteliğini belirleyen unsurların başında da toplumda egemen olan iktidarın ve bu iktidara egemen olan güçlerin bulunması doğaldır.

İşgalin bile en etkilisi ve en önemlisi beyinlerin işgalidir. Gramsci, "İnsanları kafasından yakalayacaksınız" diyor ve ekliyor: "Kafasından yakalayınca, kolu, bacağı, gövdesi kendiliğinden gelecektir." İbni Haldun bir adım daha giderek nükteli bir dille "İnsanları yönetebilmek için, karınlarını doyuracak, kafalarını boşaltacaksınız" demiştir. Üniversitelerin başlıca önemi de beyinleri işgal etmenin en etkili vasıtalarından birisi olmasından kaynaklanır.

Üniversiteleri biçimlendirme, yönlendirme ve çoğu kez görüldüğü üzere baskı altında tutma sorununun kaynakları araştırıldığında öncelikle akla gelen siyasal iktidar olmakla birlikte, siyasal iktidarın da kendi dışındaki ve üstündeki bazı etkilerden arınmış bir kurum olmadığı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu bağlamda üniversite özerkliği, bilimsel bağımsızlık ve düşünce özgürlüğü gibi temel nitelikteki konular, üniversiteyi de etkisi altında tutan evrensel çerçeveye birlikte düşünüldüğünde daha gerçekçi sonuçlara varılabilir.

Dünya Üniversite Servisi tarafından 1988'de kabul edilerek ilan edilen Lima Bildirgesi'nde belirtildiği üzere, özerklik, yüksek öğrenim kurumlarının yalnızca devletten bağımsız olması değil, aynı zamanda "tüm diğer toplumsal güçlerden" bağımsız olması anlamına gelir. Bu nedenledir ki kendi kendisini yönetmeyen ve siyasal iktidara bağımlı kılınmış bir üniversite gibi belli bir sermaye grubunun yönetimindeki üniversitede de özerkliğin ve demokratikliğin sınırlılıkları vardır. Bu nedenledir ki küreselleştiği söylenen günümüz dünyasında, pek çok şeyle birlikte siyasal iktidarları ve bilimsel yaşamı çerçeveleyen evrensel faktörleri araştırdığımızda, esas olarak neoliberal saldırıyı ele almamız yanlış olmayacaktır.

Neoliberal Saldırı ve Üniversiteler

70'li yıllarda patlak veren evrensel krizi arkasına almayı başaran neoliberal saldırı, küresel tırmanışını sürdürmekte. Sosyal devlet, bu saldırının öncelikli hedefi olarak seçilmiş bulunmaktadır. Sosyal devleti hedef tahtası olarak gösteren neoliberaler, hemen her ülkede, "ölümü gösterip sıtmaya razı etmek" anlamında bir yol izlemektedirler.

Neoliberalizmin en başta gelen kuramcısı Von Hayek, 2. Dünya Savaşı'nın hemen ardından yayımladığı ünlü kitabının adını, "Esarete Giden Yol" koymuştu. Bununla, devletin ekonomik ve toplumsal yaşamdaki ağırlığının artmasının, zorunlu olarak demokrasinin ortadan kalkması ve özgürlüklerin sınırlarının daralması sonucunu doğuracağı görüşünü savunmaktaydı. Bu görüşünün başlıca kanıtı olarak gösterdiği örnek, Hitler Almanyasının durumu olmuştur.

Bizdeki neoliberaler ise genellikle 12 Eylül örneğinden yola çıkarlar. Bu yolla, demokrasinin gerçeklik kazanabilmesinden yana olanların safında yaygın ve tereddütsüz bir kabul görmesi doğal olan 12 Eylül karşıtı eğilimleri,

"devletin küçültülmesi" doğrultusundaki stratejilerinin dayanağı yapmayı geniş ölçüde başarabilmişlerdir. Bunu sağlarken, çoğu zaman "sivilleşme", "sivil toplum" gibi kavramları, dillerinden düşürmedikleri görülür.

Oysa, devlet denilince akla yalnızca Hitler'in devletinin veya 12 Eylül uygulamalarının gelmesinin, hiçbir haklı nedeni yoktur. Batı'da asla unutulması gereken bir sosyal devlet olgusu var olabilmıştır ve her şeye rağmen uğradığı saldırılara rağmen varlığını belli ölçüde de olsa sürdürmektedir. Bizde de Batı'daki sosyal devlet deneyiminden önce ve bizim tarihsel koşullarımıza özgü bir sosyal devlet (daha doğrusu halkçı, devletçi devlet) rejimi olarak Kemalist dönem yaşanmıştır. Ama nedense bunlar unutulur veya unutturulmak istenir. Gerçekte, Von Hayek'in de, neoliberalizmin bir diğer ünlü kuramcısı olan Friedman'ın da gizlemediği bir durum ortadadır. Neoliberallerin asıl amacı, devleti küçültmek değildir; sosyal devleti ortadan kaldırmaktır. İlk örneklerden birisi olarak Şili'de görüldüğü üzere, neoliberal dayatmaların hayata geçirildiği her yerde, halkın yararına olan hemen her türlü kamusal kuruma ve faaliyete son verilirken, devletin hapisaneleri büyümüş; hapisanelerin yetmediği durumlarda da stadyumlar hapisaneye dönüştürülmüştür. Buna karşılık, neoliberalizmin bu iki kuramcısı, Pinochet yönetimindeki Şili'de olup bitenler karşısındaki hayranlıklarını dile getirmekten ve demokrasileri ekonomik gelişme önünde bir ayak bağı gibi gördüklerini itiraftan geri kalmamışlardır.

Neoliberalizme Anarşist Destek

Neoliberaler, "devlet n'eylerse kötü eyler" biçiminde özetleyebileceğimiz görüşlerini geniş çevrelere kabul ettirirken, kimilerinin -çoğu durumlarda şuurlandırmadan da olsa- kendilerini kaptırdıkları anarşist içgüdülerin desteğinden de yararlanabilmişlerdir.

Bu türden yaklaşımlar, bir zamanlar, makineleri, kendilerini işsizliğe mahkum eden ve üzerlerindeki sömürüyü yoğunlaştırmakta yararlanan birer vasitadan ibaret gören işçilerin, tek kurtuluş yolu olarak makine kırılcılığına başvurmalarını anımsatmaktadır.

Anarşizmin gıdası, ne türde olursa olsun, devletten umudun kesilmesi yönündeki yargıların yaygınlık ve yerleşiklik kazanmasıdır. Bu durumun ülkemizin yakın tarihinin somut gerçekleri çerçevesindeki yansımaları olarak görülmektedir ki Evrenizm, gerçekte tamamen zıttı olmasına karşın Kemalizm'in bir uzantısıymış gibi gösterilebildiği ölçüde, her türlü kamusal çözümün itibarsızlaştırılması başarılabilmiş ve çözümleri kamusal alanın dışında bulmaya yönelik mevcut gidice uygun düşen etkili bir gerekçe elde edilebilmiştir. Bu nedenlerdedir ki gerçek çözümün devletin küçültülmesinde değil; devletin daha demokratik ve daha sosyal olmasının sağlanma-

sında olduğunu görmek ve anlatmak, genellikle kolay olmamaktadır. Neoliberallerin mantığı, insan faaliyetlerinin kârlılık temelinde biçimlenmesi sağlandığı ölçüde, her türlü sorunun kendiliğinden çözüme kavuşacağı yönündeki son derece dogmatik bir inanç üzerinde temellenmiştir. Onla-

rın ütopyası, sosyal, kültürel, ahlaki... önceliklere yer tanımaksızın, yalnızca en fazla kâr için herkesin herkesle rekabet ettiği ve her şeyin alış veriş konusu olduğu bir dünyadır. Bu bakış açısının yüksek öğrenim alanındaki izdüşümü, bilimin ve bilim adamının metâlaştırılmak suretiyle pazarlanması; üniversite ve yüksek okulların ticaret-haneye dönüştürülmesi ve öğrencinin müşteri konumuna indirgenmesidir.

12 Eylül ve Neoliberal Saldırı

Her alanda olduğu gibi, yüksek öğrenim alanında da neoliberal saldırının gerektirdiği dönüşümler, 12 Eylül'ün getirdiği çerçeve içinde gerçekleştirildi. 12 Eylül, neoliberal dayatmanın başarısı için gerekli olan hukuksal ve siyasal yeniden yapılanmayı sağladı. Değişik alanlarda, sosyal devlet anlayışına uygun doğrultuda gerçekleştirilmiş bulunan bazı cılız kazanımlara bile tahammülü olmayan bir anlayışın

hayata geçirilmesi böylece başlatılmış oldu. Mevcut iktidar, son referandum sürecinde 12 Eylül'e karşı bir adım atma iddiasıyla ortaya çıktı. Oysa, özellikle yüksek öğrenim alanında yaptıkları 12 Eylül ile başlayan süreci daha da koyulaştırarak devam ettirmekten ibaret olmuştur.

Neoliberal saldırının bilimsel alandaki uzantıları ve yansımaları açısından, YÖK'le birlikte başlayan uygulamalar önemli bir adım oluşturmuştur. Bu uygulamalar, 12 Eylül'ün başlıca dayanağı ve aracı olarak işlev görmüş bulunan sıkıyönetim kararlarıyla bütünlenmiştir. Üniversite üzerinde YÖK ve sıkıyönetim organları kullanılmak suretiyle bir bütün oluşturacak biçimde gerçekleştirilen uygulamalar, başlıca gerekçelerine, 12 Eylül öncesinde tırmandırılan terör sayesinde kavuşmuşlardır. Oysa, şimdi geriye baktığımızda daha açık bir biçimde görülmektedir ki terör, 12 Eylül'e uygun bir gerekçe oluşturmuştur; ancak, 12 Eylül terörü önlememiştir. 12 Eylül döneminde üniversitelerdeki görevlerine son verilmiş olan çok sayıda öğretim üyesinin ve yardımcısının durumu nazara alınmadan, üniversitelerin bugün içine düşürüldükleri durumu tam anlamıyla kavramak mümkün değildir. Zira, tasfiyeler, 12 Eylül'ün yüksek öğrenimdeki tahribatının başlıca unsurunu oluşturmuştur. 12 Eylül'ün, üniversitelerde gerçekleştirdiği baskı, sindirme ve psikolojik yıkım, geniş ölçüde, aydın işsizliğinin yaygınlaşmaya başladığı bir dönemde, tasfiyeyi bir tehdit olarak kullanmak suretiyle sağlanabilmiştir.

12 Eylül sonrasında yüze yakın öğretim üyesinin görevine, 1402 sayılı sıkıyönetim yasasına dayanılarak son verilmiştir. Öte yandan, Dr. Haldun Özen'in YÖK kaynaklarına dayanarak yaptığı hesaplamalara göre, Mart 1984 tarihi itibarıyla YÖK organlarının tasarrufu sonucu üniversitelerdeki görevlerine son verilen, görevlerinden ayrılan veya ayrılmak zorunda bırakılan öğretim elemanlarının sayısı, 4 bin 970'dir.

Bir kimsenin savunması alınmadan, herhangi bir gerekçe gösterilmeden kamu kesiminde çalışmasının yasaklanması ve bu işlem hakkında, konuşmanın ve yayın yapmanın bile kısıtlanmış olması, yalnızca bizim ülkemizde değil, tüm dünyada eşine az rastlanmış olan bir hukuk faciası oluşturmuştur. Üstelik, görevine son verilenler, yalnızca kamuda çalışmaktan değil, fiilen özel kesimde çalışmaktan da yoksun bırakılmışlardı. Bu yolla estirilen terör dalgası, yalnızca yüksek öğrenimde değil, tüm ülke çapında, küresel ölçekli neoliberal saldırının gerektirdiği yeniden yapılanma hedefinin gerçekleşmesini mümkün kılan koşulların oluşumuna önemli bir katkı sağlamıştır.

Bütün bunların amacı, bağımsız düşünemeyen, karar veremeyen ve her zaman bir yerlere bağımlı olmak ihtiyacını duyan bir aydın(!) tipi yaratmak biçiminde özetlenebilir. 12 Eylül'ün başı Kenan Evren'e bir akademik paye verilmesi sırasında televizyon ekranlarına yansıyan görüntüler, bu durumu çok iyi sergileyen bir tablo ortaya çıkarmıştı. Ekrandan görülmüştü ki Prof. İhsan Doğramacı, tören sırasında Evren'in ne zaman, ne kadar alkışlanması gerektiğini, salonu dolduran profesörleri bir takım el kol işaretleriyle uyararak anlatmaktaydı. Bunlar, yönetsel alanda hukukun en temel ilkeleri çiğnenerek yapılanlardır. Ancak, bilimsel ve akademik yaşamda meydana getirilen asıl büyük ve kalıcı tahribat, piyasa ekonomisinin doğal işleyişinin bir yan ürünü olarak kendisini gösteren ve devam etmekte olan sonuçlarda gözlemlenmektedir.

Devlet Sirtından Vakıf

12 Eylül sonrasında, yerden mantar biter gibi vakıf üniversitelerinin kurulduğu bir dönem başlatılmıştır. Vakıf kavramı ve olgusu, yüksek öğrenim alanındaki yeniden yapılanma sürecini örtülemenin aracı olarak işlev görmüştür. Vakıf, tanımı gereği, bireyin zenginliğinin kamuya vakfedilmesinin aracı olarak

işlev görürse, anlam taşır. Gerçekte olan ise bunun tamamen tersidir; vakıf adı altında kamusal malvarlığının bazı bireylere ve ailelere intikali söz konusudur. Vakıf üniversiteleri, özünde, yüksek öğrenimin özelleştirilmesi çabasının pervasızca yürütülmesinin aracı olarak işlev görmektedirler.

Eğitimin özelleştirmesinden yana olanların dayandıkları, gülünç olduğu kadar trajik bir gerekçeleri vardır. Amerika'da da böyle olduğunu söyleyip dururlar. Acaba Amerika'da böyle olduğu için sağlanan sonuç pek mi parlaktır? Yeryüzünün bugün içine yuvarlandığı ekonomik çıkmazların ve çevre felaketlerinin önde gelen sorumlusu durumundaki küresel karar merkezlerinin tepesinde oturanlar, ABD'nin pek beğenilen üniversitelerinden parlak diplomalarla mezun olmuş bulunan ve küresel imparatorluğun hizmetindeki "aydınlar" değil midir? Yanıtlanması gereken birinci soru budur. Ayrıca, hemen belirtilmesi gerekir ki Amerika ve Türkiye, yeryüzünde taban tabana zıt konumda bulunan iki ayrı ülkedir. Birinin koşullarına uygun düşenin, diğerine de uygun düşmesi, ancak çok istisnai durumlarda söz konusu olabilir.

Amerika, yeryüzünün tarih boyunca kaymağını yemiş olanların ülkesidir. Orada nereye harcayacağını bilemeyecek kadar çok parası olan bazı insanların, kendi adlarına bir de üniversite kurmalarının anlamı elbette ki başka olmuştur. Türkiye ise mazlum bir halkın ülkesidir. Burada, para kazanmak arzusuyla yola çıkan bazı insanların, sırtlarını devlete dayayarak ve de bilgi ve eğitim pazarlamak suretiyle kârlarına kâr katma çabası içine girmelerinin anlamı elbette ki bambaşka olmaktadır.

Ayrıca, unutmamak gerekir ki yeryüzünde Amerika'dan başka ülkeler de vardır ve bunların her birinin kendilerine özgü koşulları, gelenekleri ve uygulamaları vardır. Örneğin, Batı Avrupa'da, son yıllardaki tahribata

rağmen, yüksek öğrenimin bir kamusal hizmet olarak yürütülmesi ilkesi geniş ölçüde korunmaktadır. Belçika gibi bazı ülkelerde görülen kilisenin sahibi olduğu yüksek okullar ve üniversiteler de özünde birer kamusal kurum niteliğiyle faaliyet gösterirler. Kuşkusuz, neoliberal saldırı, değişik dozlarda da olsa, Batı Avrupa ülkelerinde de hükmünü sürdürmektedir. İngiltere’de Thatcher’in başlattığı uygulamalar, eğitim alanını da kapsamına almıştır. Ne var ki Amerika’ya bizden daha çok benzeyen bu ülkede bile, eğitimin paralı hale getirilmesi yönünde atılan bazı adımlar, sosyal adaletle çelişen sonuçları dolayısıyla ciddi rahatsızlıklara yol açmıştır.

Bütün bunlara ek olarak belirtilmesi gerekir ki bizde yapılanların bir diğer önem taşıyan yönü de, devletin kendi üniversiteleri sınırlı olanaklarla yaşamaya mahkum edilirken; vakıf üniversiteleri adı altında kurulan özel üniversitelere, devletin ve toplumun olanaklarının cömertçe sunulmasıdır. Özel vakıf üniversitelerinin bütçelerinin yüzde 45’ine varan bir bölümünün devlet tarafından karşılanması öngörülmüş bulunmaktadır. YÖK Yasası’nın ek 18. Maddesi’nde 26 Haziran 2001 tarihinde sessiz sedasız yapılan bir değişiklikle, özel vakıf üniversitelere “Devlet yardımı yapılabilir” hükmü, “Devlet yardımı yapılır” biçimine dönüştürülmek suretiyle daha da kesin bir zorunluluk haline getirilmiştir. Bu çerçevede, vakıf üniversitelerinin masraflarının yarısına yakınının devlet tarafından karşılanabilmesi, dikkat çeken hususlardan yalnızca bir tanesidir. En değerli kent arazilerinin ve orman alanlarının, özel üniversitelere anormal derecede uygun koşullarla tahsisi gibi uygulamalarla, bu süreç bütünlenmiştir.

Bir örnek vermek gerekirse, İstanbul Üniversitesi gibi 500 yıllık bir çınar görünümündeki bir kurumda, 58 bin kadar öğrenci öğrenim gördüğü ve çok sayıda öğrenciye karşılıksız burs verdiği bir dönemde, yararlanılan

devlet olanakları son derece kısıtlı ölçüde kalmıştır. Türkiye’nin bu en büyük üniversitesinin, 2000’li yılların başında, önemli bir bölümü kendi öz kaynaklarıyla karşılanan bütçesinin toplamı, 100 trilyonun altındaydı. Buna karşılık, İstanbul Üniversitesi’nin yalnızca yaklaşık 7’de 1’i kadar öğrencinin eğitim gördüğü Bilkent için YÖK tarafından bir yılda öngörülen devlet yardımı, (10 Temmuz 2000 tarihli Anadolu Ajansı bülteninde de yer alan rakamlara göre) 7 trilyon 222 milyar liradır. Çok ucuza kapatılmış olan arazilerin sağladığı avantajlar vs., bu miktarın dışındadır. (Rakamlar eski para birimine göre dir.)

2001 yılı için 4 vakıf üniversitesine (Bilkent, Başkent, Koç ve Işık üniversitelerine) toplam olarak 12 trilyon lira yardım yapılması öngörülmüştü. Buna karşılık, ülkemizde hâlen bazı devlet üniversiteleri bünyesindeki mühendislik fakültelerinde tek bir bilgisayarı bulunmayan araştırma görevlileri bulunmaktadır.

Bunlara ek olarak, 22 Haziran 2006 tarihinde YÖK Teşkilat Yasası’nın ek 5. Maddesi’ne şu hükmün konulduğunu görmekteyiz: Bilkent Üniversitesi’nin ve Üniversite’nin Erzurum, Malatya, Şanlıurfa ve Van illerindeki kampüslerinde bulunan okulların “tüm personelinin ücretlerinden 1/3/2006 tarihinden itibaren yirmibeş yıl süreyle kesilecek gelir vergisi tutarı” devlete ödenmeyecek özel bir hesaba aktarılacaktır.

Cankurtaran Simidi mi?

Ne yazık ki bu sorunlar, kamu üniversitelerinin mensupları tarafından da gereken vurguyla dile getirilememektedir. Çünkü bir yanda kamu üniversiteleri erozyona mahkum edilirken; diğer yanda özel üniversiteler, bazı meslektaşlarımızın gönlünde yatan bir kurtarılmış bölge veya bir sığınak haline getirilmekte veya öyle gösterilmektedirler. Acı ama gerçek şu ki özel üniversiteler, bir yandan da bir kısım meslektaşlarımız tarafından, maaşla-

rında trajik boyutlara varmış bulunan düşüşü telafi etmekte yararlandıkları bir cankurtaran simidi gibi değerlendirilmektedir. Oysa özel üniversitelerin, bu anlamda bir sığınak veya cankurtaran simidi sayılabilecek sağlamlıkta olmadıklarını görememek için çok çaresiz durumda olmak gerekir. Bizimki gibi bir ülkede, üniversitelerin, öğrencilerin parasıyla beslenmek suretiyle kârlı bir ticarethane niteliğiyle uzun süre ayakta kalabilmelerinin büyük güçlükleri vardır. Sonunda, devletin tümüyle sırtlanmak zorunda kaldığı 70’li yılların teknik okullarının başına gelenlerin bir benzerini yaşamamız tehlikesi ufuktur. Vakıf üniversitelerinin önemli bölümünde taahhüt edilmiş bulunan malvarlığının hâlâ devredilmemiş olması, bu kuruluşların olası bir çöküşle karşılaşmaları halinde ortaya çıkacak durumun ciddiyetini büsbütün artırmaktadır.

Derinleşen ekonomik krizin sonucu olarak, daha şimdiden, bir kısım paralı orta öğretim kurumlarının yüzde

80'lere yaklaşan eksik kapasiteyle faaliyetlerini sürdürmeleri durumu ortaya çıkmış bulunuyor. Yüksek öğrenim düzeyinde de aynı durum söz konusudur. Okul taksitlerini ödemekte acze düşen velilerin, bu kesimde de, çocuklarını parasız veya daha az paralı devlet okullarına kaydırma konusunda giderek belirginleşen bir telaş içine düştükleri görülmektedir. Besbelli ki öğrencinin öğrenim hakkını bir kazanç alanı haline dönüştürmenin bedelinin ödenmesi çok gecikmeyecektir. Ama ne var ki bu bedelin yükünün de asıl sorumlularının değil, gene toplumun en alttakilerinin sırtında hissedilmesi tehlikesi vardır.

Kuşkusuz, mevcut koşullarda devlet üniversitelerinin de çok sağlam durumda olmadıklarını ileri sürenler olacaktır. Ancak üniversite gerçeklerini yakından izlemek fırsatına sahip olanlar çok iyi bilmektedirler ki mevcut devlet üniversitelerinin, genel olarak ele alındıklarında, 12 Eylül sonrası uygulamaların neden olduğu tüm çarpıklıklara ve

içinde buldukları yokluklara karşın, gerek akademik düzey ve gerekse özgürlükler açısından, tümüyle piyasaya endekslenmiş bulunan özel üniversitelerin asla yakalamaları mümkün olmayan bir düzeyde buldukları kesinlikle söylenebilir.

İşin ilginç yanı, özel üniversitelerin, kamu üniversiteleriyle rekabet ederken de gene kamu üniversitelerinin olanaklarından yararlanmak durumunda olmalarıdır. Gelirinin asıl veya istikrarlı bölümünü kamu üniversitelerinden aldığı maaşla sağlayan bir takım üniversite hocalarına bir kaç saat konferans verdirek veya yalnızca onların adını satın alarak, kamu üniversiteleriyle rekabete kalkışan özel üniversitelerin durumu, acı olduğu kadar gariptir.

Sermayenin Öncelikleri ve Bilim

Her şeyi pazarın "görünmeyen eli"nin insafına bırakmak iddiasıyla kendisini kabul ettiren neoliberal anlayışın, gerçekte sermayenin görünen elinin emrinde işleyen bir ekonomik ve sosyal yapılanmayı zorunlu kıldığı her yerde ve her alanda kısa zamanda görülmüştür. Oysa sermayenin öncelikleri ile bilimin ve üniversitenin bağlı olması gereken ilke ve hedefler arasında olmaz bir çelişki vardır.

Bu çelişki, Bertrand Russel'in 1926'da kaleme aldığı bir çalışmasında şöyle ortaya konulmuştur:

"Eğer arı bilim, üniversitelerin amaçlarından biri olarak yaşamayı sürdüreceyse, yalnızca boş zamanı olan az sayıdaki kibar insanın incelemiş zevkleri ile değil tüm toplumun yaşamı ile bağlantılı hale getirilmelidir... İngiltere'de ve Amerika'da bu tür bilginin azalmasında etken olan asıl güç, bilgisiz milyonerlerden bağışlar koparma isteği olmuştur. Buna karşı çare, sanayicilerimizin değerini anlayamadıkları konularda devlet parasını harcamaya hazır, eğitilmiş bir demokrasi yaratmaktır... Bilginlerimiz kendilerini zenginlere

sığıntı olma eğiliminden kurtarabildikleri ölçüde sorunun çözümü kolaylaşacaktır... Tabii, bilimle bilgin kişiyi birbirine karıştırmak da mümkündür. Tümüyle hayali bir örnek vermek gerekirse, bilgin bir kişi organik kimya yerine bira yapımını öğreterek kendi durumunu iyileştirebilir; bu kişi kazançlı çıkar, ama zararlı çıkan bilim olur. Eğer bilginde gerçek bir bilim sevgisi olsaydı, siyasal yönden, bu biracılık kürsüsünün kurulması için bağışta bulunan bira fabrikatörünün yanında yer almazdı. Bu bilgin demokrasiden yana olsaydı, demokrasi onun biliminin değerini daha iyi anlardı. Bütün bunlardan dolayı, bilim kuruluşlarının zenginlerin bağışlarına değil, devlet parasına bağlı olduğunu görmek isterdim."

Yüksek öğrenimin piyasaya endekli olmasının sonuçlarını önde gelen bir başka sosyal bilimci, Michael Parenti şöyle açıklıyor:

"ABD üniversitelerinde, Üçüncü Dünya'da güvenceli yatırım yapmalarına yardımcı olmak için özel şirketlere 'risk analizleri' yapan kişiler vardır. Bazı kişiler ise, pazarlama tekniklerine tüketici tepkileri, işçi hareketleri ve sendika yıkıcılığı konularında çalışır. Başka bazıları da, yurtiçindeki ve yurtdışındaki halkları denetim altında tutma, yeni silah gönderme sistemleri, izleme ve kontrgerilla için yeni yöntemler geliştirir. (Napalm, Harvard Üniversitesi'nde icat edilmiştir.) İster Latin Amerika köylülerini, isterse kent içi sakinlerini ya da fabrika işçilerini inceliyor olsunlar, bu bilim adamları dolgun ücret karşılığında, dünyanın ona sahip olanlar için nasıl güvenli bir yer olarak muhafaza edileceği konusunda parlak ve genellikle acımasız fikirler sunarlar(...) Çevresindeki daha geniş toplumun bir yansıması olarak, üniversitelerin ve fakültelerin çoğu entelektüel bir pınar olmaktan çok ideolojik bir fabrika, emperyalizm

eleştirilerinin son derece kit olduğu ve öğrencilerin geleceğini toplumsal bir düzen olarak kapitalizme ipotek ettikleri yerlerdir.”

Bilimin sermayeye endekslenmesi tüm ciddi bilim adamlarını endişelendiren bir konudur. Toronto (Kanada) Üniversitesi'nden bir profesör “yarın ırkçı bir vakıf, ırklar ve IQ üzerine bir ders konulmasını destekleyeceğini açıklasana ne yaparız” diye acı acı sormaktadır. Kuşkusuz, alıp satılan bilim olunca, doğacak sonuçların, ülkemizde ortaya çıkan sayısız örneklerin kanıtlaştığı çok özel yönleri ortaya çıkabilir. Uluslararası sermayenin sahip olduğu bazı yüksek öğrenim kurumlarında, daha şimdiden Kurtuluş Savaşımızın, tarihin tanık olduğu en kanlı terörist eylemlerden birisi veya Anadolu'nun Türkler tarafından yeniden işgali olarak anlatılıyor olmasına şaşmamak gerekir. Bu durumun uzantıları olarak, uydurma bir takım iddialara dayanmak suretiyle Ermeni, Rum soykırımından dem vuran bazı kimselerin, bilimsellikte hiçbir ilgisi bulunmayan bu tür iddialarını, ancak bazı sermayedarların kanadı altında faaliyet gösteren ve genellikle spekülâtör Soros ile ilişkili bazı özel üniversitelerde sürdürülebiliyor olmaları, elbette ki basit bir rastlantı olarak görülemez.

Bu sorun, bilimin bütün alanları için geçerlidir. Bir örnek vermek gerekirse, herhangi bir çokuluslu ilaç şirketinin sahip olduğu tıp fakültesinde bu şirketin ürettiği ilaçları dışlayan bir tedavi yöntemi nasıl anlatılabilir? Ya da çevreyi tahrip ederek kurulmuş bir üniversitede çevrebilim hocası neyi, nasıl anlatacaktır?

Ülkemizde yürürlükte olan uygulamalar çerçevesinde, bu durumun doğurduğu sorunlara dair sayısız örnekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Örneğin, tartışmasız bir kamusal organ olan Üniversitelerarası Kurul'da birer özel kurum olmalarına rağmen özel vakıf üniversitelerinin de temsil edilmekte olması, Anayasa ve idare hukuku ilkeleri açısından tartışmalı bir durum ortaya çıkarmıştır. Bunun

sonucu olarak üniversiteler, kendi kendilerini yöneten kurumlar olmaktan uzaklaşmakta; buna karşılık, sayıları ve Üniversitelerarası Kurul'daki ağırlıkları giderek artmakta olan vakıf üniversitelerinin, dolayısıyla onlara egemen olan sermayedarların ve hepsinin üstünde eklemiş buldukları tekelci küresel sermaye odaklarının akademik yaşam üzerindeki denetimi ve egemenliği yoğunlaşmaktadır. Bugün varılan aşamada, sorun, hızla üniversiteler kendi kendisini mi yönetecek yoksa küresel tekelci sermayenin özellikle de uluslararası üne sahip spekülâtörlerin denetimine mi girecektir sorusuna dönüşmektedir.

Bu noktada altının çizilmesi gereken bir durum daha vardır. Sorun yalnız özel üniversitelerle sınırlı değildir. Bunun yanı sıra kamu üniversitelerinin de paralı hale dönüştürülmesiyle birlikte, bunların da ticaret mantığıyla yönetilen kurumlar haline getirilmelerinde benzer olumsuzluklar kendisini göstermektedir.

Aydın mı, Yu-pi mi?

Sermayenin öncelikleri ile bilimin öncelikleri arasındaki çelişki, bilimi pazara bağımlı kılmaktan, -daha açık bir deyişle- sermayenin emrine sokmaktan ibaret olan Amerikan eğitim sisteminin yarattığı “aydın” tipinde bütün çıplaklığıyla gözlemlenebilir. Bugün çağımızın bir “ortalama çağ” haline gelmiş olmasının nedenleri, dünyanın kaderinin en başta gelen belirleyicisi olan bu süper gücün geliştirdiği ve yaygınlaştırdığı eğitim anlayışından ve sisteminden bağımsız olarak düşünülebilir mi?

Bu eğitim sistemi akıl almaz tahrip gücüne sahip silahlar icat eden beyinler yetiştirebilir, hatta bu beyinler Ay'a seyahati de gerçekleştirmiş olabilirler. Ama bugün dünyamızda temel gıda maddelerinin yüzde 110'u üretiliyor olmasına rağmen, her yıl 50 milyona yakın insan açlıktan ölüyorsa, yalnızca 3 kişinin zenginliği 48 ülkenin gelirin-

den daha fazlaysa veya 358 insanın zenginliği dünya nüfusunun yarısına yakınının gelirin eşitse, daha da korkuncu, bozulan toplum ve çevre koşullarında insanın ve topyekun gezegenin sonunun gelmesi tehlikesi kapıyı çalmaktaysa, bunun da bir sorumlusu olması gerekir.

Bir bakıma, dünyanın topyekûn mahvına neden olacak boyutta bir tehlike, büyüyen çevre sorunlarının sonuçlarıyla birlikte düşünüldüğünde, zaten kapımızı çalmış, hatta başını içeriye uzatmıştır da diyebiliriz. “... açlık, salgın hastalık, su yokluğu ya da sefaletten kaynaklanan nedenlerle oluşan yerel anlaşmazlıklar sonucu her yıl, İkinci Dünya Savaşı'nda altı yılda ölenlerden daha fazla kadın, çocuk ve erkek ölüyor. Üçüncü Dünya ülkeleri için üçüncü dünya savaşı çoktan başlamış durumda.”

Liberalizm, insanlığı geçen yüzyıllarda, barbarlık ile kurtuluş arasında bir tercihle karşı karşıya bırakmıştı. İnsanlık barbarlığı seçti ve tarihin gördüğü en büyük felaketler zincirinin halkaları olarak dünya savaşları patlak verdi.

Günümüzde ise yeni bir dünya savaşının anlamının, insanlığın sonu demek olduğu anlaşılıyor. Mandel'e göre de “Başımızda büyük felaketler var. Ki bu felaketlerin gerçekleşmesi sadece barbarlık anlamına gelmeyecek. Bu felaketler, insanoğlunun gerçekten yeryüzünden silinmesi, hatta yerküre üzerinde her türlü yaşamın ortadan kaldırılmasını içermektedir.” Bu durumun sorumluluğu, herhalde, dağ başında emeğiyle geçinerek yaşayan çobana veya büyük kentlerin sokaklarında gece yarılarında kâğıt mendil satarak ailesini geçindirmeye çalışan çocuklara ait değildir. Bunun sorumluluğu, küresel iktidarı ellerine geçirmiş olanlarıdır. Küresel iktidarı elinde tutanlar veya onlar adına karar verme ve yönetme konumunda bulunanlar, çoklarının hayranlık duyduğu bu eğitim sisteminin ürünü olan sözde aydınlardır. Aslında onlara

aydın diyen de yoktur. Onlar için genellikle kullanılan çok uygun bir isim de bulunmuştur. Onlara yu-pi (young professional) denilir.

Yu-pi, kişisel çıkarını kollamasını çok iyi bilir. Esasen, yaşamında başka değere pek yer yoktur. Sevgi, özveri... onun için modası geçmiş kavramlardır. Eşleriyle ilişkilerinde bile bu bakış açısı egemendir. Bu tiplerin en parlak örneğini oluşturan Bill Gates'in karısıyla imzaladığı nikâh mukavelesinde mal varlığını güvenceye almak için bulduğu ve dayattığı son derece kurnazca kaleme alınmış düzenlemeler, gündelik basın için ilginç bir haber konusu oluşturmuştur. Yu-pi'nin, adalet, erdem, hak gibi değerlerle ilgisi yoktur. Amerikan eğitim sistemi içinde bu genel kurala ters düşen insan tipleri, her şeye rağmen ve elbette ki çıkabilir. Hâkim anlayış açısından bunlar "defolu" ürünlerdir. Martin Luther King, Kennedy kardeşler veya Abraham Lincoln, bunların çok bilinen örnekleridir. Ama, onlar da başka biçimlerde etkisiz kılınmışlardır. Ülkemizde, yeni bir sözde "aydın" tipinin oluşumunda genel olarak "sivil toplum örgütü" adı altında faaliyet

gösteren ve özellikle de bu kategoriye giren bazı vakıf türündeki kuruluşların üniversiteler üzerindeki etkilerinin çok önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Günümüzdeki moda, yerden mantar biter gibi biten bir takım vakıfları ve bir takım sözde tarikatları toplumsal ve siyasal yaşamın başlıca unsurları haline getirme yönündedir. Sözde tarikatların ve vakıfların demokratik bir yapılanmaya sahip olmadıklarını açıklamaya gerek yok. Bu duruma ek olarak sivil toplum kuruluşu denilen tüm oluşumların, büyük bir hızla, emperyalist ülke kaynaklarından akan paralar kullanılmak suretiyle Atatürkçü veya daha genel ifadeyle gerçek aydınların kökünü kurutma ve sözde aydınlar türetme planlarının aracı haline dönüştürüldüğüne tanık oluyoruz. Bu durum ülkemizle sınırlı değildir. James Petras, aynı sürecin daha önce Latin Amerika'da nasıl yaşandığını şöyle anlatmaktadır:

"Geçmişte Latin Amerika, Gramsci'nin 'organik aydınlar' olarak adlandırdığı, emperyalizme ve kapitalizme karşı yürütülen siyasal ve toplumsal mücadele ile doğrudan bağlantısı olan yazarlara, gazeteci-

lere ve siyasal iktisatçılara sahipti. Bu aydınlar sendikaların, öğrenci hareketlerinin ya da devrimci partilerin bir parçası konumundaydılar. Che Guevara, Kolombiya'da Camilo Torres, Peru'da Luis de la Puente, Şili'de Miguel Enriquez, Arjantin'de Roberto Santucho ve Uruguay'da Julio Castro binlerce olmasa da yüzlerce entelektüel içinde, yaşamını ülkelerinin toplumsal mücadeleleri ile birleştirmiş aydınlardan sadece birkaçıydı. Bu organik aydınlar sonuçta, entelektüel kesimin diğer bileşenlerinin davranış normlarını da inşa ettiler. Siyasal ve kişisel anlamda belirginleşen bu organik aydınlar, diğer binlerce aydın için az ya da çok yakınlaştıkları bir ölçüt konumuna geldiler. Latin Amerikalı aydınlar varoluşlarına dair tercihlerle uğraştıkları için, mesleki fırsatçılık ve siyasal adanmışlıklar arasında süregelen içsel bir mücadele söz konusuydu. Bu mücadele artık yok, uzun zaman önce ortadan kayboldu ve araştırma merkezlerine bağlı yeni aydın kuşağı tarafından unutuldu. Şimdi esas sorun, en kolay erişilebilir yabancı fon kaynağından akacak büyük miktardaki paranın en iyi nasıl güvence altına alınacağı."

Kamusallığın Erdemi

Öğrenciyi müşteri olarak gören bir eğitim düzeninin, üzerinden atamayaacağı derin zaafı ve çelişkileri vardır. Sosyal devlet ilkelerini tümüyle bir kenara iterek, gençlere, mali güçleri ölçüsünde yüksek öğrenim olanağı sunmak ve yeterli mali güçten yoksun olanlara üniversitenin kapısını kapamak, 12 Eylül sonrası dönemin hâkim bakış açısına çok uygun düşmektedir. Bu dönemin üniversite ve yüksek öğrenim anlayışının temel unsurlarının belirlenmesinde baş rolü oynamış olan Prof. Doğramacı, 19 Şubat 1992 tarihinde televizyonda katıldığı bir açık oturumda "parası olanla olma-

yanı bir tutarak sosyal adalet olmaz” demişti. Bu anlayış, yüksek öğrenimi varlıkların ayrıcalığında bir alan haline getirmekten rahatsızlık duymayan neo-liberal felsefenin özünü tam anlamıyla örtüşmektedir. Aradan geçen zaman zarfında bu anlayış daha da derinleştirilerek ülkemizin eğitim yapısına da damgasını vurmuş bulunuyor.

Oysa, bu ülkenin yakın tarihine damgasını vurmuş olan Atatürkçü eğitim politikası, eğitimi bir ticaret alanı olarak değil, bir hak olarak görmüş ve bu hakkın gerçekleştirilmesi sorumluluğunun devlete ait olduğu ilkeleştirilmişti. Bu anlayış sayesinde ki dağ başında çobanlık yapan bir çocuğun cumhurbaşkanlığı makamına yükselmesini mümkün kılan eşitlikçi ve yaygın bir eğitim politikası hayata geçirilebilmiştir. Bu süreç, Köy Enstitüleri'nin kurulmasıyla taçlanmış, yoksul köy çocukları arasından dünya çapında yazarların, sanatçıların, bilim adamlarının çıkması sağlanmıştır. Devletin sorumluluk alanının bu anlamda genişlemesi, neo-liberal akıl hocalarının iddia ettiklerinin aksine, demokrasi için bir tehdit oluşturmamış; tam tersine, demokrasinin gerçek içeriğine kavuşması yönünde önemli bir adım oluşturmuştur.

Eşit ve yaygın eğitimin ve de her türlü iktidar odağının müdahalesinden bağımsız bir üniversite yapılanmasının demokrasi açısından önemi ve gerekliliği nasıl inkâr edilebilir!

Sonuç

Üniversitelerin kendilerinden beklenen sorumlulukları yerine getirmelerinin, özerk, demokratik bir yapılanmaya sahip olmalarına ve bilimsel özgürlüğe saygılı bir ortamda yer almalarına bağlı olduğu yaşadığımız deneyimlerle de açıklık kazanmış bulunuyor. Bunun öncelikli koşulu bilimin bir ticari metâya, üniversitenin ticarethaneye ve öğrencinin müşteriye indirgenmesine yol açan anlayış ve yapılanmanın son bulmasıdır.

Bütün bunlar, ancak sosyal devlet temelinde, daha uygun bir ifadeyle -yakın tarihimizde yaşama geçirilmiş bulunan- bize özgü halkçı ve devletçi rejim temelinde yeniden canlılık kazanabilir. Ne var ki son zamanlarda başa geçen iktidarlar, “devleti küçültmek” yolunda adeta çılgınlık atarak ilerlerken, halkçı ve devletçi yapılanmaların en son kırıntılarını bile ortadan kaldırma konusunda birbirleriyle adeta yarışmışlardır ve yarışmaktadırlar.

Bütün bunların gerisinde siyasi iktidarla birlikte üniversitelerin yapısını derinden etkileyen bir küresel kuşatmanın bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla üniversitelerin özerkliği ve bilimsel özgürlük sorununun ülkenin demokratikliği ve bağımsızlığı sorunundan ayrı düşünülmesi mümkün değildir.

Kuşkusuz, kimilerinin telkin etmek istediklerinin aksine, bağımsızlık, dünyadan kopmak içe kapanmak değildir. Bu konudaki yanlışlığı, sömürge

olmayı enternasyonalist olmak gibi algılatmak isteyenler körüklemektedirler. Oysa küresel imparatorluk kurma hırslarına kendilerini kaptırmış olan güç sahiplerinin kol gezdiği bir dünyada, bağımsızlık tek çıkar yoldur ve eşitlik ve karşılıklı dayanışma esasına bağlı en geniş ilişkiler ancak bu temelde kurulabilir. Günümüz koşullarında gerçek bir üniversite yapılanması için gerekli olan da budur.

Ortaya çıkan tablo pek de umut verici bir görüntü sunmamasına rağmen, asla gözden kaçırılmaması gereken bir gerçek daha vardır. Ülkemizin Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte sağlam temellere kavuşturulmuş bulunan köklü bir yurtseverlik ve bilime saygı geleneği vardır. Aradan geçen zaman zarfında bu özelliğimizi tahrip yönünde çok değişik saldırılara başvurulmuştur. Ne var ki yetişen her yeni nesil, kendisiyle birlikte üniversiteler ve genel olarak toplum açısından umutlarımızı diri tutan unsurları da beraberinde getirmektedir. Bugün ülkemizde üniversitelerimizde mevcut tüm olumsuzluklara rağmen, her bakımdan değerli ve birikimli öğretim elemanlarının bulunduğu asla yadsınamaz. Kesinlikle ifade edebilirim ki vardığımız bu sonuç, yalnızca kamu üniversiteleri açısından değil özel üniversiteler açısından da çoğumuzun yakından bildiğimiz örneklerle kanıtlanmış bulunmaktadır.

Aynı durum, öğrenci kadrosu açısından da kesinlikle gözlemlenebilir. Gençler, 12 Eylül'de potansiyel suçlu ilan edilmişler, ağır baskılara uğratılmışlardır. Bunun yanı sıra özellikle egemen medya marifetiyle yoğun bir yozlaştırma kampanyasının hedefi olmaktadır. Bütün bunlara rağmen, yurt sorunları karşısında duyarlı, gerçekleri öğrenme ve aydınlanma arzusunu asla kaybetmemiş olan üniversiteli gençlerin varlığını görmek başlıca umut ve gurur kaynağımızdır. Kısaca ifade etmek gerekirse, “Dağ nice yüksek olsa da yol üzerinden aşmaktadır.” ◀

